Zamlžený příběh smírčího kamene u Papůvky

Antonín Hampl
k neblahému 5. výročí od ztráty smírčího kamene mezi Želechovicemi a Papůvkou

Až do počátku 19. století byl kamenný kříž u Želechovic v povědomí pouze místního obyvatelstva. Znali ho usedlíci z nejbližšího okolí, ze sousedních dědin a pocestní, kteří se pravidelně ubírali po cestě, vedle níž stával. Až kolem poloviny 19. století se na kamenné kříže začíná soustřeďovat badatelské úsilí, neboť v té době nově vznikaly muzejní a vlastivědné spolky, jejichž zájem o místní památky byl prvořadý. Muzejní spolek pro Uničov a okolí se mírně opozdil, protože svoji činnosti zahájil až na počátku 20. století. V Želechovicích vzniklo první malé školní muzeum pod taktovkou zdejšího učitele, Karla Lýska, v roce 1913. Tak se zdejším památkám, včetně kamenných křížů, dostalo alespoň nějaké pozornosti.

Na Moravě panovala velmi silná tendence spojovat kamenné kříže s působením svatých Cyrila a Metoděje. S křížem mezi Želechovicemi a Papůvkou tomu nebylo jinak. Tuto teorii formuloval jeden ze zakladatelů Vlastivědného muzejního spolku v Olomouci, Jan Havelka, již v roce 1884. K němu se přidali Jindřich Wankel, objevitel velkého pohřebiště v Býčí skále a kněz **František Přikryl**, jenž osobně želechovický kříž prohlédl, vyfotografoval a přiřkl mu misijní význam. Tím se nám dostalo prvního badatelského poznatku o tomto němém kamenném svědkovi.

Názor zmíněných historiků byl záhy vyviklán. Cyrilometodějský misijní význam křížů odmítali němečtí i čeští badatelé. Většina z nich je určila jako kříže smírčí nebo pamětní. Již v roce 1900 výrazně vystoupil z ustálených výkladů o významu kamenných křížů Franz Wilhelm, jenž upozornil na fakt, že existuje vazba mezi středověkými smírčími smlouvami a kamennými kříži. Postupně tak docházelo k opouštění Havelkovy, Wanklovy a Přikrylovy cyrilometodějské teorie o původu křížů, neboť v publikaci Vlastimila Sedláka *Záhadné kříže* jsou tyto památky označovány jako „smírčí".

Obecně se v novodobé literatuře podává, že předmětné kříže či kameny mohly mít mnoho významů. Prvenství mezi nimi zastává názor, že jsou středověkým dokladem úspěšně vedeného právního aktu - **smírčího jednání** mezi pachatelem vraždy a pozůstalými, když součástí jejich dohody bylo vztyčení takového kříže, jenž podle tohoto právního úkonu dostal i své pojmenování. Mohou však být i **svědky neobjasněných zločinů** na životech lidí nebo nahodilého neštěstí – převržení vozu, pádu z koně, utonutí, úrazy na poli aj. I v tomto případě jsou kultem znamení smrti.

Dále se jim přisuzuje význam obyčejných **značek** v krajině. Umístění těchto památek na významných rozcestích, zejména prostých nebo jen hrubě opracovaných kamenů, mohlo napomáhat v orientaci pocestným, kteří putovali neznámou a liduprázdnou krajinou jako znamení u cest. Rozeznali tak, na kterém rozcestí mají změnit směr svého putování. Nelze vyloučit ani funkci spočívající v označování nějakých **hranic**, když příklady této praxe známe kupříkladu hned z Pňovic – hraniční lichtenštejnský kámen v Pňovickém lese, či z Bouzovska, kde řád Německých rytířů rozesel množství plochých kamenů na hranice svých statků.

Ukončením tohoto výčtu bychom však opomenuli ještě význam náboženský, neboť ve smírčích křížích lze spatřovat původ **misijní**, **rekatolizační** a **projev víry** ke germánským božstvům, jak nás učí monografie *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Kříž sám o sobě je nejvýznamnějším náboženským symbolem křesťanské Evropy, což misijní a rekatolizační smysl podporuje.

Na kameni mezi Želechovicemi a Papůvkou, který se nacházel u silnice u **Kříže Kristova utrpení**, nebyl po roce 2000 rozeznatelný žádný nápis, ani symbol. I samotné tvrzení, že se jedná o kamenný kříž bylo diskutabilní, neboť jeho tvar v žádném případě

nevykazoval analogii s tímto symbolem. Až Přikrylova fotografie této mlčící kamenné památky, která byla pořízena v roce 1906, ukázala, že se kámen během jednoho století o několik centimetrů buď propadl anebo se terén kolem něho zvýšil natolik, že obrysy již tak nepatrných a hodně zaoblených ramen kříže zakryla hlína. Tato fotografie pořízená Msgre. ThDr. Františkem Přikrylem (1857 – 1936), moravským teologem, římskokatolickým knězem a historikem, jenž je s velkou pravděpodobností prvním snímkem této památky, dosvědčila, že ji lze považovat nikoliv za plochý balvan, ale za smírčí kříž. Nutno přiznat, že již v době Přikrylova bádání, jedno rameno kříže chybělo zcela a druhé nebylo nikterak výrazné. Přikryl nezůstal jen u obrazové dokumentace, ale vyjádřil se i k významu kříže: *„Pan Haderka též mi sdělil, že také u Tří Dvorů na cestě do Přovic je kříž. Od tohoto kříže chtěl jsem ještě pořídit obrázky kříže u Tří Dvorů, nedaleko kláštera na Července, avšak bouře zahnala mě na nádraží. Vldp. P. František Mečíř pořídl výkres jeho. Výška obnáší 86 cm a šířka ramen 60 cm a stojí na rozcestí. Odtud ubírali se sv. Cyrill a Method lesem Kobilníkem ku Přovícím, kde u dědiny také podobný kříž stojí. Jen půl hodiny cesty dále stávala osada Popůvky, nyní panský dvůr. I zde se zastavili hlásajíce sv. Evangelium. Na tom místě posud kamenný kříž 90 cm vysoký, vyčnívající na břehu při silnici do Želechovic. Boční ramena má otlučené a na první pohled poznati, že v této porušenosti přetrval mnohé věky. Povrch celý je rozbrázděn, lišejníky žlutými a šedými pokryt. Dědina Popůvky byla roku 1242 Tatary vyhlazena. Z dějin moravských známo, že i po vpádu tatarském ještě celé věky zuřila litice války od Unčova po Olomouc. Starousedlé obyvatelstvo po většině vyhubeno a noví osadníci přetrhli niť podání z prvních dob křesťanských, proto není divu, že jsem se na další cestě po Olomouc nedověděl podání lidu o těchto památkách, ač jsou stejné podoby jiným přemnohým nízkým křížům, o nichž lid posud svědčí, že jsou cyrillomethodějské. Zevnějšek jejich svědčí o stáří tisíciletém. Od tohoto pahýlu kříže misijního ubírali se sv. Věrozvěstové k Strukovu 2 km vzdálenému.“*

František Přikryl se již během studia bohosloví věnoval výzkumu archeologických památek na jižní Moravě s důrazem na velkomoravský odkaz svatých Cyrila a Metoděje. Během hledání kamenných křížů se ocitl i na Uničovsku, o němž byl přesvědčen, že ho navštívili sv. Cyrill a Methoděj. O jejich zastávce v tomto kraji svědčily právě jím vyhledávané kamenné památky, jejichž vznik zařadil do prvních let křesťanství na Moravě. Jak je vidět z jeho záznamů, byl přesvědčen, že želechovický kříž má význam ryze misijní. I kdyby si povšiml zmíněné sekerky na něm vyryté, zajisté by si ní poradil tak, aby do jeho závěrů o významu kříže nevnesla stín pochybností. Stejně to totiž učinil u kříže ve Střelicích, který taktéž obsahuje rytinu sekyry, o níž shodně s tamním farářem Jiřím Minarčíkem prohlásil, že: *„sekeru vykřesal prý tesař, majitel pozemku, na němž kříž stojí, na znamení, že je jeho – lid ho jmenuje cyrillo-methodějským“*. Tisícileté stáří kamenných křížů, které vyzdvihoval, což vzhledem ke svým tvrzením musel, v jeho očích neohrozily ani na nich vytesané letopočty, odkazující na dobu až 800 let po příchodu soluňských bratrů. Vysvětloval to tak, že letopočty byly na tisícileté cyrilometodějské kříže vytesány dodatečně v případě, že se v jejich okolí událo nějaké neštěstí nebo jiná příhoda.

Byl přesvědčen, že kamenné kříže, které zmapoval, jsou památkou na intenzivní šíření křesťanské víry kázáním, že označují místa, kterými putovali misionáři přinášející křesťanství mezi moravský lid v devátém století.

Když si o dva roky později kříž ve svých 22 letech prohlédl František Hrubý, historik Moravy a rodák ze sousední vesnice, zaznamenal si k němu, že zaoblený kámen připomíná smutnou událost, neboť na tom místě prý nějaký řeznický tovaryš zabil svoji nevěrnou milenku a dále, že je na kameni vyryta sekera a nůž nebo něco podobného. Událo se tak v roce, kdy tento významný moravský dějepisec opustil studium teologické fakulty v Olomouci a vydal se na studium historie na Filozofickou fakultu Císařsko-královské české univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze. Poznámku o tom, že Dr. Hrubý opustil svoji původní myšlenku stát se knězem, lze považovat za podstatnou v tom smyslu, že o významu želechovického kříže nesouzněl s výše vyloženým názorem kněze Františka Přikryla. Přisoudil mu tedy význam památky na hrdelní zločin. Jak vidno názory v prvním desetiletí 20. století na starobylý smysl želechovického kamenného kříže, nebyly

jednoznačné, a to proto, že se k památce nedochovaly anebo dosud neobjevily žádné písemné prameny, jež by alespoň částečně rozptýlily mlhu nad jeho příběhem.

S ohledem na velmi vysoké stáří smírčího kamene u Papůvky, na něž lze poukazovat díky jeho vzhledu, se původní příběh popisující důvod jeho vztyčení vytratil z kolektivní paměti zdejšího lidu. Nestalo se tak z důvodu prezentovaného Františkem Přikrylem, že zdejší vesničané byli zdecimováni nájezdy Tatarů v roce 1242. O vpádu Tatarů na Moravu a o pustošení zdejšího kraje píše i želechovický učitel Josef Loutocký, tehdy to byla všeobecně přijímaná teze. Dnes víme, že pramenila z chybných úvah dějepisců, neboť kronikářské záznamy ze 13. století o vpádu Tatarů na Moravu mlčí. Avšak Přikrylovy závěry o absenci povědomí zdejšího lidu k historii kamenného kříže je třeba brát vážně, neboť v bohatém želechovickém archivu o něm žádné záznamy nejsou, kronikáři se o něm nezmiňují vůbec. Poznání skutečnosti nám neosvětlí ani archiv strukovský, neboť jak známo, tato osada byla založena až v roce 1789 novými osídlenci, to se již smírčí kříže nestavěly. Do jaké míry lze pamětní zápis Františka Hrubého o činu spáchaného v jeho blízkosti považovat za legendu, nám již patrně nikdo a nic neosvětlí. Je však zřejmým důkazem toho, jaké názory v této oblasti moravských památek zastával.

Ze vzhledu kříže, jehož drsný povrch byl rozbrázděn rýhami staletého působení počasí a z jeho velmi hrubého nepravidelného opracování, můžeme jen těžko specifikovat přesný účel jeho vztyčení. Obrys sekerky, o níž píše Hrubý, je na některých fotografiích rozlišitelný, tvar kříže též. To nám vydá alespoň na rámcový úsudek k tradičnímu pojetí těchto krajinných solitérů – **památka na tragické neštěstí**.

V dobách, kdy ještě v Evropě světská moc neměla sílu k potrestání všech zločinů, byla často provozována krevní msta. Magdeburské právo se jí od raného středověku snažilo zabránit mimosoudním vyrovnáním vraha s rodinou oběti. Pokud vyznal svou vinu zaplatil odškodnění, pozůstalí mu odpustili. Dohoda s pozůstalými zaručila jeho duši smír s Bohem. Na znamení lítosti musel vrah za svou oběť nechat sloužit mši a často také na své náklady postavit smírčí kříž. Často ani nemuselo jít o zločin – smíření si vyžadovala i různá nahodilá neštěstí. Sekerku lze přitom ze zkušeností z jiných souvislostí považovat za vražednou zbraň nebo za charakteristiku povolání zemřelého.

Analogii k želechovickému kříži spatříme na více místech a navíc nedaleko. Ve vsi Střelice se nachází hned dva kamenné kříže s rytinou – jeden s kolářskou sekerkou; medlovský smírčí kříž, jenž byl objeven teprve před 27 lety, taktéž zřetelně doplňuje sekerka na dlouhém topůrku; babický kříž přesunutý do Šternberka vedle schodiště k chrámu Zvěstování Panny Marie obsahuje reliéf s podobou sekerky; emblém sekerky je vidět i na kříži v Topolanech. Pokud bychom si prohlédli mapu celkového výskytu kamenných křížů na Moravě, budeme překvapeni tím, že bývalý Olomoucký okres jejich počtem výrazně vyniká nad všemi okresy jižní, západní i severní Moravy. Oporu o tvrzení, že želechovický kamenný kříž je typickým křížem smírčím, hledejme u samotného vzniku nejbližšího města. Uničov byl vysazen na město markrabětem Vladislavem I. Jindřichem v roce 1213. Základní význam pro dějiny města a tohoto aktu má listina Přemysla Otkara I. vydaná v Brně roku 1223. Nejdůležitějším z městských práv udělených Uničovským bylo „magdeburské právo a tytéž právní zvyklosti, jichž užívali naši měšťané z Bruntálu“. Magdeburské právo se užívalo ve městech v tehdejších zemích severního Německa a zákonné normy, které v tomto okruhu platily, vcházely z knihy nazvané Saské zrcadlo, která byla vlastně kodifakcí původně zvykového práva. Literatura dokládá, že stavění křížů souvisí s magdubrským právem z 1. třetiny 13. století, bylo základem městského práva na severu Čech a Moravy, tedy v místech, kde je výskyt křížů nejhojnější. Dokonce máme informace o tom, že z Uničova brala právní naučení další města, například od roku 1258 Jevíčko, od roku 1273 ves kláštera Hradisko Štěpánov, ale především sama Olomouc, a to až do roku 1352, kdy byl naopak Uničov v oblasti práva Olomouci podřízen. Neznamená to však, že by magdeburské právo závazně ukládalo stavění křížů. Městské právo bylo právem obyčejovým, takže nemohlo vytvořit pravidlo, které by ukládalo postavení kříže. Zvyk stavět kříže se vyskytoval i v oblastech, kam magdeburské právo nesahalo.

Představené skutečnosti tedy myšlenku na vztyčení smírčího kříže mezi Želechovicemi a Papůvkou podporují.

Magdeburské právo bylo na Moravě zrušeno v roce 1680, proto, pokud byl kříž postaven jako smírčí s odkazem na představený typ městského práva, je třeba jeho stáří klást mezi 13. – 17. století. Z tohoto úhlu pohledu je to symbol pokání a konečného usmíření na místě provedeného zločinu.

Pokud by náš kamenný kříž neobsahoval znamení sekery, nebylo by třeba pouštět se do dalších úvah nad jeho významem. Z mnoha pramenů ale vysvítá, že funkce kamenných křížů spočívala i ve znamení pro **vymezení hranic** a panoval názor, že podoba kříže byla vhodná pro vymezení církevních pozemků a znamení sekery pak mohla být znamením výstražným: „*Učiníš-li za touto hranicí nepřístojnost, katova sekera tě nemine*“, jak uvedl badatel **Vladimír Preclík** v knize *Smírčí kameny*. Hraniční kameny, zejména pak církevní mohly mít podobu kříže, často s různými nápisy a letopočty. Takto se kamenné kříže používaly nejen církví, ale i bohatými statkáři nebo šlechtou. V dobových mapách a jiných pramenech jsou prokazatelně zmiňovány kamenné kříže a znamení kříže na neopracovaných kamenech, jakožto hraniční symboly. Dá se pouze spekulovat o tom, jestli byla na hraničních kamenech jednotná symbolika, protože během staletí mnoho křížů zmizelo. Církevní pozemky se v blízkosti želechovického kříže nacházely, vždyť sousední obec Strukov byla založena na pozemcích zrušeného dvora v Žerotíně, který v tehdejších dobách patřil Augustiniánskému klášteru ve Šternberku, proto funkce kamenů u Papůvky a ve Strukově mohla spočívat právě ve vyznačení hranic pozemků ve vlastnictví tohoto kláštera. Hrubě, neúhledně a nepravidelně vytesaný želechovický kříž vyvolává domnění, že mohl v minulosti sloužit spíše jako obyčejný hraniční mezník, než jako výraz odčinění pachatele za něčí smrt. Není vyloučeno ani jeho zakopání na hranice pozemků zdejšími bohatými statkáři nebo šlechtou, neboť statkáři ze Želechovic i Papůvky byli proslulí svým rozmnoženým majetkem a někdy snad i přehnanou péčí o své latifundie – kámen spočívá na hranicích katastrů Želechovic a Pňovic. Císařské otisky stabilního katastru z roku 1834 pro katastrální území obce Želechovice a Pňovice ukazují, že v místech, kde smírčí kříž stával, byl umístěn hraniční kámen, jakými byla ostatně krajina posetá.

Území, v němž se památný kámen nachází, dnes vyvolává domnění klidného kraje, avšak v minulosti tomu tak nebylo. Od 16. století se zde nacházel Lavecký rybník panů ze Sovince, jehož vody zatopily pozemky poddaných šternberského panství Václava Berky z Dubé ve vsi Újezdu. Soudní spor vedený v této věci počátkem 16. století vedl k tomu, že soupeřící strany zde začaly vymezovat svoje pozemky – ku příkladu mezemi. Další spor vyplaval na povrch roku 1516 mezi zakladateli rybníka a oltářníkem kostela sv. Mořice v Olomouci, neboť vodní hladina zcela zatopila bývalou ves Lávku, z níž měl dostávat plat. A jako by to nestačilo, v roce 1539 dostali právo pastvy na hrázích Laveckého rybníka i želechovičtí náhradou za jejich zaplavené pastviny, což již tak rozhněvané poddané z Újezda vůbec neuklidno. Nešváry a neshody pokračovaly, což osvětluje listina z dubna 1577, kterou rovnají spor vesnic Želechovic a Újezda o pastvě u Laveckého rybníka Karel kníže Münsterberský a Kateřina Berkovna z Dubé. Tedy dosti konfliktů na to, aby si své pozemky v této oblasti poddaní nebo zdejší šlechta nevyznačili hraničními kameny.

Výraznou oporou pro tvrzení, že náš kámen mohl mít funkci mezníku mezi pozemky, je právě posledně zmíněná listina, neboť se v ní výslovně hovoří: „*…na tož pastvisko vyjeli: kteříšto pastvisko a to všecko, což mezi svrchu psanými Želechovskejmi a Oujezdskejmi činiti bylo, ohlídli a očitě spatřili a takto mezi nahoře psanými lidmi na jejich z obou stran na nich o to dobrovolné přestání porovnali na ten způsob, že Želechovští pastviska toho po tej straně od rolí, kteréž ke dvoru našemu Popovskému náleží, bez překážky Oujezdských i jinších nynějších i budoucích až do té hrázky, kteráž mezi nimi* **vyhraničena***, vymezena a* **kamením** *zasazena jest, užívati mají; a Oujezdští z druhej strany tej hrázky po roli Želechovské a Oujezské tolikýž toho pastviska bez překážky všelijaké Želechovskejch i jinších sousedův tolikýž nynějších i budoucích užívati mají.…*“

To jsou další indicie, jež nás přivádí k myšlence, že předmětný kámen mohl být chápán jako pevné těleso označující bod hranic mezi pozemky sousedních vesnic a jako

předmět výrazně tišící mnohaleté spory. Právě v roce, v němž zmíněné císařské otisky stabilního katastru vznikly, byl poblíž tohoto kamene postaven Kříž Kristova utrpění, jenž stojí dodnes. Toto místo tedy svůj význam pro zdejší lid mělo, neboť jinak by nebylo vybráno pro stavbu nákladného pískovcového kříže s bohatou reliéfovou náboženskou výzdobou. V průběhu 20. století tudy vedla nechvalně známá demarkační čára, jež byla po propuštění Strukova a Papůvky z německého záboru vytyčena po krátkou dobu v listopadu roku 1938 „blízko kříže u cesty" mezi Papůvkou a Želechovicemi.

Po obnovení samostatnosti obce Želechovice po roce 1989 sestavil první přehled památek místního významu autorizovaný architekt Ing. arch. Tomáš Pejpek v rámci zpracování konceptu Urbanistické studie obce Želechovice. Návrh, který obsahoval výčet památek místního významu včetně smírčího kamene u Papůvky, Zastupitelstvo obce Želechovice schválilo v roce 1999. Tak se kámen dostal vůlí obce památkou místního významu. Nutno přiznat, že architekt vycházel ze Seznamu nemovitých kulturních památek místního významu Památkového ústavu Olomouc sestaveného v roce 1998, tedy kámen jakési evidenci podléhal. Soudní znalec Doc. PhDr. Josef Maliva, historik výtvarného umění dne 10. 9. 2006 označil kámen za smírčí kříž se symbolem otazníku. Popsal ho jako „neurčitou památku představující plochý balvan zapuštěný pevně do země, jehož levá strana poněkud vystupuje jako dochované rameno kříže." V dubnu roku 2012 starosta obce Želechovice, Ing. Antonín Hampl, využil nedokonalého stavu památkového zákona, který nejenže neobsahoval definici památek místního významu, ale ani proces jejich určování, a s oporou o zákon o obcích stanovil nový seznam památek místního významu pro obec Želechovice, jenž obsahoval 18 položek. Samozřejmě, že v něm svoje místo našla i památka, jíž je věnován tento článek.

V roce 2017 při rozsáhlé rekonstrukci silnice mezi Želechovicemi a Strukovem provedla realizační firma v rámci stavby urovnávání pláně. Urovnávání terénu spočívalo v úpravě příkopů po obou stranách silnice v šířce asi 4 metrů. Při těchto pracích došlo k vybagrování smírčího kamene z jeho staletého umístění a odvozu na firemní skládku. Jeho zmizení podpořil i fakt, že silnici mezi Želechovicemi a Papůvkou lemovala alej vzrostlých jasanů, které realizační firma vykácela bez platného povolení. Samozřejmě, že se likvidovaly i pařezy těchto stromů, v těsné blízkosti jednoho z nich se kámen nacházel. Není tak vyloučeno, že již při této činnosti došlo k vyvalení kamene ze svého základu. Trestní oznámení na realizační firmu, jež v této věci obec Želechovice podala, nic nevyřešilo.

Obec Želechovice kontaktovala investora, tedy Olomoucký kraj, dne 30. 6. 2017 s tím, že památný kámen se ztratil při rekonstrukci asfaltové komunikace. Korespondence mezi obcí a krajským úřadem skončila po šesti měsících tímto vyjádřením investora:
„Ve věci stížnosti obce Želechovice ohledně ztráty historického smírčího kamene sdělujeme následující: při zahájení rekonstrukce silnice „II/446 Uničov – Strukov" – SO 103 (úsek mezi obcemi Želechovice a Strukov), jsme při zahájení stavby nebyli upozorněni, že by se v oblasti stávajícího kříže měla nacházet ještě jiná památka kromě výše uvedeného kříže. Prostudovali jsme si důkladně pasportizaci celého zmíněného úseku stavby před jejím zahájením pořízenou zhotovitelem Doprastavem Bratislava a sdělujeme, že na ní není zachycen předmětný kámen, na jehož ztrátu je z Vaší strany poukazováno."

Předmětnou pasportizaci si samozřejmě prostudoval i starosta obce a kámen na ní objevil, avšak jakákoliv snaha vypátrat jej po mnoha měsících od jeho ztráty, byla marná, a tak se mlha nad příběhem smírčího kamene u Papůvky již jen těžko rozestoupí.

Ochrana drobných památek v krajině by si zajistné zasloužila kvalitní zákonnou úpravu, která by je nejen definovala, ale i umožnila jejich ústřední evidenci. Návrhy na změny památkového zákona již byly v této věci připraveny a ve sněmovně projednávány, a to naposledy v roce 2017, kdy měly být včleněny do památkového zákona jako hmotné doklady lidské činnosti, jejichž hodnota je významná pro oblast, kde se nachází, přičemž by tyto památky prohlašovala obec usnesením zastupitelstva a památkový ústav by je

zapisoval do památkového fondu. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky však tento návrh neschválila.

Literatura:

BASSY, Marek. *Smírčí kříže - trestně právní aspekty v českém právu*. Plzeň, 2013. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Katedra právních dějin. Vedoucí práce Doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

HAMPL, Antonín. *Památky želechovické (významu místního a archeologického), aneb, Návraty k hmotnému dědictví obce Želechovice*. Želechovice: obec Želechovice, 2012. 54 stran. Okna historie dokořán. ISBN 978-80-260-2797-3.

HAMPL, Antonín. *Josef Loutocký: odkaz významného severomoravského učitele*. 2. vydání. Želechovice: obec Želechovice, 2018. Okna historie dokořán. ISBN 978-80-270-4718-5.

HAMPL, Antonín. Smírčí kámen - korespondence: spis vedený spisovou službou Obecního úřadu Želechovice. Uložen ve spisovně obce Želechovice. Želechovice, 2017.

HLŮZOVÁ, Vlasta. *Z minulosti obce Žerotína*. 1. vydání. Šternberk: vlastním nákladem autora, 2020. 179 stran. ISBN 978-80-270-9937-5.

PAPAJÍK, David. *Páni ze Sovince: dějiny rodu moravských sudích*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 407 s., [8] s. barev. obr. příl. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska; sv. 4.

HUBLAR, Jaromír. *Pňovice: pohled do historie obce*. Pňovice: obec Pňovice, 2021. 327 stran, 148 stran nečíslovaných obrazových příloh. ISBN 978-80-270-9850-7.

HUBLAR, Jaromír. *Prof. PhDr. František Hrubý: život a dílo historika Moravy*. Strukov: obec Strukov, 2017. 125 stran. ISBN 978-80-270-2738-5.

BUREŠOVÁ, Jana et al. *Uničov: historie moravského města*. 1. vyd. Uničov: Město Uničov, 2013. 691 s. ISBN 978-80-260-4400-0.

KAREL, Jiří. *Rýmařov v dějinách*. 1. vydání. V Rýmařově: Jiří Karel ml., 2021. 998 stran. ISBN 978-80-270-8944-4.

HUBLAR, Jaromír a Jakub HRUBÝ. *200 let Strukova: Strukov 1789 - 1989*. Strukov: MNV v Žerotíně-Strukově, 1989.

MALIVA, Josef. Znalecký posudek zapsaný ve znaleckém deníku pod č. 314-15/06: Ohodnocení památek v majetku obce Želechovice. Olomouc, 2006.

HRUBÝ, František. *Osobní deník Františka Hrubého*. Uloženo v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu G450, František Hrubý, kart. č. 1, inv. č. 3.

PŘIKRYL, František. Ss. Cyrill a Method: V upomínkách památek starožitných na Moravě. V Týně u Lipníka: Záhorská kronika, 1907.

Císařské povinné výtisky stabilního katastru Morava a Slezsko – Želechovice, Žerotín, Pňovice

HIRNEROVÁ, Nikola a Miloš HLAVA. *"Gott zur Ehr' - dem Nächsten zur Wehr!": spolky v německém Uničově*. Uničov: město Uničov, 2017. ISBN 978-80-905938-0-0.

HLAVA, Miloš. *Zlatý věk uničovské archeologie: Mizzi Manethová a muzeum v Uničově*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2019. Archaeologica Olomucensia. ISBN 978-80-88278-29-0.

SEDLÁK, Vlastimil. *Záhadné kříže*. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH MŠLZ, 1970. Knižnice vlastivědných zpráv Malá Haná.

DOLANSKÝ, Emil. *Historie hradu Bouzova*. [Litovel?: s.n., 1936?].

NODL, Martin, ed. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-7203-157-0.

PEJPEK, Tomáš. *Urbanistická studie obce Želechovice*. Želechovice, 1999.

Obrazová příloha

Smírčí kámen u Papůvky zachycený v roce 1906 fotografickým přístrojem kněze Františka Přikryla s nepatrným obrysem sekerky.

Smírčí kámen u Papůvky v roce 2014